

Ірина Софінська

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права,
психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна
iryna.d.sofinska@lpnu.ua
<http://www.researcherid.com/rid/T-1252-2017>
<https://orcid.org/0000-0002-3853-7626>

ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЇ (КОНЦЕПТ, СУБ'ЄКТИ, МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ)

PROTECTION OF THE CONSTITUTION (CONCEPT, SUBJECTS, MECHANISMS AND INSTRUMENTS)

Iryna Sofinska

Prof. doc. hab., Associate professor, Professor
Theory and Philosophy of Law, Constitutional and International Law Department, Institute of Law, Psychology
and Innovative Education, National University Lviv Polytechnic
iryna.d.sofinska@lpnu.ua
<http://www.researcherid.com/rid/T-1252-2017>
<https://orcid.org/0000-0002-3853-7626>

Питання щодо відповідності Основного Закону реаліям існуючої в державі на конкретному етапі її розвитку правової дійсності, оптимізації сучасних конституцій, подолання стану фіктивності конституційних норм, причин і наслідків зміни циклів конституційного розвитку, зменшення кількості непрогнозованих, а часом і небезпечних наслідків хаотичних змін текстів конституцій, конституційної якості правової держави, якою Україна проголошена у ст. 1 Конституції України від 28 червня 1996 року, вимагають теоретичного переосмислення як вже відомих юридичних механізмів щодо їх розгляду та вирішення, так і пошуку нових. Релевантні наукові дискусії у конституційно-правовому середовищі за своєю суттю зосереджені на питанні про те, чи здатна чинна Конституція України зберегти ключову роль у процесах модернізації українського суспільства і держави. Євгенія Валеріївна Черняк цілком логічно представила свою позицію вже у назві монографії, яка вийшла друком у 2020 році, використавши у ній словосполучення «Охорона Конституції...»¹.

У буквальному розумінні «охорона» – це захист чого- (або кого-) небудь від посягань (зумисних чи випадкових, безпосередніх або латентних). У застосуванні автором даної дефініції щодо конституції

¹Черняк Є. В. *Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз*: монографія. Київ: Видавництво «Ліра-К», 2020. 592 с.

логічно поєднані правове і моральне ставлення держави до Основного Закону, а також до процесів і перспектив її конституційних перетворень. Цим підходом авторка підкреслює, що в Україні, як державі транзитної демократії, в якій триває процес правової реформи, норми конституції потребують суттєвої підтримки суб'єктів правозастосування, учасників суспільних відносин, носіїв прав, свобод та обов'язків у процесі їх застосування разом з іншими нормами права з метою впорядкування суспільних відносин, виховання поваги до права, враховуючи *l'esprit des lois* – дух розуміння примату правовладдя (верховенства права), а також для встановлення режиму конституційності.

Актуалізуючи тему, авторка справедливо відзначає, що підвищення ролі і значення Конституції України у правовій системі України, в суспільно-політичному і державному житті, у формуванні суспільної та індивідуальної свідомості і конституційно-правової культури загалом є необхідною передумовою та тенденцією соціального і правового розвитку держави. Усвідомлення, опредметнення та уаочнення засадничих механізмів та дієвих інструментів ефективної охорони конституції має стати запорукою позитивної трансформації кожної демократичної держави у світі.

Без жодного сумніву, питання охорони конституції (в широкому значенні) належить до основних завдань кожного суб'єкта конституційно-правових відносин. Особливої ваги цей концепт набуває в умовах активізації сучасних глобалізаційних та перманентних цивілізаційних процесів, які певною мірою визначають тенденції, які характеризують чинний стан охорони конституції, актуалізують питання захисту конституційного правопорядку та впливають на траєкторію ймовірних змін.

Авторка небезпідставно переконана, що охорона конституції (німецький концепт *Verfassungsschutz*) є самостійним елементом її забезпечення, де об'єктом є конституційні цінності. На її думку, концепт «охорона конституції» має багатофакторну мету (дотримання конституційних цінностей, стабільності юридичної конституції та режиму конституційної законності; досягнення стану реалізації конституції, враховуючи правомірну поведінку усіх суб'єктів (учасників) конституційно-правових відносин щодо забезпечення конституційного правопорядку; забезпечення (запобігання, недопущення) від недотримання загальнообов'язкових приписів, які текстуально є передбачені конституцією; можливість застосування державою певних заходів у випадку порушення норм конституції). Гарантування конституційних цінностей є запорукою ефективної реалізації конституції усіма суб'єктами правозастосування, зважаючи на те, що первинною підставою охорони конституції є встановлення загального конституційного правового режиму, охоплюючи сукупність релевантних засобів (інструментів), умов, способів (механізмів) та заходів, які покликані забезпечити процес правомірної реалізації конституційних норм.

Є. Черняк запропонувала та розкрила змістові (сутнісні) характеристики сучасного розуміння природи доктрини охорони конституції, вивела ключові позиції сучасної національної доктрини охорони конституції, проаналізувала чинники, які перешкоджають ефективній реалізації конституційних приписів.

У монографії авторка наголошує, що чинник реальності конституції визначається зорієнтованістю суб'єктів правозастосування на виконання норм конституції. Його фактичним проявом є не лише відповідність цих норм існуючим суспільним відносинам, а й те, як норми конституції застосовуються *de facto*. Практичне застосування норм конституції значною мірою визначається рівнем правової культури суспільства в цілому та кожного громадянина зокрема. Цей рівень, як підкреслює авторка, не є наслідком лише об'єктивної необхідності, а є сформованим під постійним впливом цілеспрямованої діяльності у сфері правової освіти, просвітництва та виховання. Значну увагу у монографії приділено народу та громадянському суспільству як самостійним суб'єктам охорони конституції (стражам конституційного правопорядку). Проаналізовано форми конституційного регулювання участі народу у здійсненні народовладдя, форми охорони конституції громадянами, право народу на самозахист. Подальший розвиток у роботі знайшла концепція розгляду революцій, актів громадянської непокорності, інших видів прояву реалізації права народу на опір (гнобленню, неконституційній владі, узурпації влади) як засобів охорони конституції.

Авторка охарактеризувала основні форми модифікації конституцій (повний і частковий перегляд, скасування, доповнення, внесення змін/поправок, прийняття нової редакції), засадничі підстави (чинники) та способи внесення змін до текстів чинних конституцій, причини та наслідки явища «неконституційність конституційних поправок (та/або змін)», види забороняючих приписів щодо внесення змін (поправок) до конституцій, форми залучення населення до конституційного процесу,

юридичну природу нормативно-правових актів, якими приймаються (затверджуються) конституційні зміни.

У монографії зроблений акцент на важливій ролі в охороні конституції органів судового конституційного контролю. Авторка наголошує, що для побудови розвинутого законодавства на засадах його узгодження з нормами конституції дієвим засобом є не лише факт визнання органом судового конституційного контролю неконституційності окремої норми закону (чи акта в цілому), оскільки наявність законодавства, яке суперечить конституції, нівелює ефективність такої гарантії як розвинуте законодавство. На переконання Є. Черняк, сприяє розвитку законодавства на засадах узгодження з конституційними нормами також судова практика Конституційного Суду України, в якій оскаржувані акти визнаються такими, що відповідають конституції і продовжують регулювати суспільні відносини. Досліджуючи роль органів судового конституційного контролю в охороні конституції, авторка також розглядає питання ретроактивності рішень Конституційного Суду України, можливості відновлення парламентом або іншим органом положень, безпідставно визнаних неконституційними, а також наголошує на необхідності оновити узагальнений порядок застосування норм Конституції України від 28 червня 1996 року як норм прямої дії новоствореним Верховним Судом.

Структура монографії відзначається логічністю, продуманістю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження. Усі розділи монографії адекватно розкривають сутність проблеми, закінчуються стислими резюме та узагальненнями отриманих результатів дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, які відображено в монографічному дослідженні, є достатньо обґрунтованими. Окремі з них актуалізують дискусію навколо проблемних питань переосмислення концепту охорони конституції та стимулюють більш деталізований розгляд цієї проблеми у вітчизняній юридичній науці. Однак, незважаючи на спірність окремих положень (переобтяжений конституційний аналіз суб'єктів, способів, механізмів та інструментів охорони конституції), авторці вдалося сформулювати власне (авторське) трактування понять «охорона конституції» та «система охорони конституції», а також виокремити сутнісні риси категорії «охорона конституції» у правовому розумінні, з'ясувати інституційні складові системи охорони конституції, проаналізувати правові інститути системи охорони конституції в Україні та у вибраних зарубіжних країнах, обґрунтувати чинники, які перешкоджають ефективній реалізації норм конституції.

Тож, відзначаючи високий рівень монографії Є. В. Черняк, обґрунтованість і новизну зроблених нею висновків, необхідно наголосити, що ознайомлення з рецензованою працею буде корисним для науковців-правників у галузі конституційного права, чимало висновків, пропозицій та рекомендацій авторки може бути використано для вдосконалення правового регулювання інституційно-організаційних засобів та заходів (гарантій) охорони Конституції України. Це дослідження також надає чимало важливої інформації практичного характеру, тому буде корисним для тих, хто цікавиться проблемами охорони конституції, функціонуванням і розвитком держави і права в контексті розбудови України як правової демократичної держави та формування громадянського суспільства, його участю у реалізації партисипативної демократії.